

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН МАМЛЕКЕТ ЖАНА УКУК ИНСТИТУТУ
Ж. БАЛАСАГЫН атындагы КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ
ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ**

Диссертациялык кеңеш Д 12.24.695

*Кол жазма укугунда
УДК:343.231:340.1(575.2) (043.3)*

Нуриев Дооронбек Шамшиевич

**ТЫНЧТЫККА ЖАНА АДАМЗАТТЫН КООПСУЗДУГУНА
КАРШЫ КЫЛМЫШТАР: ТЕОРИЯЛЫК, ТАРЫХЫЙ
ЖАНА ЭЛ АРАЛЫК УКУКТУК АСПЕКТТЕР**

12.00.01 – мамлекеттин жана укуктун теориясы жана тарыхы, мамлекет жана
укук жөнүндө окуулардын тарыхы

Юридика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2024

Диссертациялык иш Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Мамлекет жана укук институтунда аткарылган

Илимий кеңешчи: **Джоробекова Арзыгуль Мамаюнусовна**, юридика илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын мамлекет жана укук институтунун жетектөөчү илимий кызматкери.

**Расмий
оппоненттер:** **Мурзаibraимов Нурбек Бектемирович**, юридика илимдеринин доктору, доцент, Ош мамлекеттик университетинин Жарандык укук жана процесс кафедрасынын профессоруна милдетин аткаруучу.

Бастов Аяз Батыркулович, юридика илимдеринин доктору, доцент, Кыргыз Республикасынын Юстиция министри.

Абдрасулов Ермек Баяхметович, юридика илимдеринин доктору, профессор, Л.Н. Гумилев атындагы Евразия улуттук университетинин Конституциялык жана жарандык укук кафедрасынын профессору, Казакстан Республикасы, Астана ш.

Жетектөөчү уюм: Аль-Фараби атындагы Казак улуттук университети мамлекеттин жана укуктун теориясы жана тарыхы, конституциялык жана административдик укук кафедрасы (050040, Казакстан Республикасы, Алматы ш., Аль-Фараби просп., 71).

Диссертациялык иш 2024-жылдын « 31 » октябрында саат 10.00 дө Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Мамлекет жана жана укук институтунун, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана Ош мамлекеттик университетинин алдында, юридика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча түзүлгөн Д 12.24.695 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720010, Бишкек ш., Чуй пр. 180-а, ауд.412. Видеоконференцияга шилтеме: <https://vc.vak.kg/b/signin>.

Диссертациялык иш менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын, 720071, Бишкек ш. Чуй пр. 267, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин 720033 Бишкек ш., Фрунзе көч. 547 жана Ош мамлекеттик университетинин, 723500 Ош ш. Ленин пр. 331 китепканаларынан, ошондой эле диссертациялык кеңештин https://vak.kg/diss_sovety/d-12-24-695/ сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2024-жылдын 30 - сентябрында жөнөтүлдү.

**Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
юридика илимдеринин доктору, доцент**

Жылкичиева К.С.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Акыркы жылдардагы дүйнөнүн кээбир бурчтарында орун алып келе жаткан согуштардын жана куралдуу чыр-чатактардын санынын өсүшү менен байланышкан окуялар, геосаясий архитектуранын бир полярдыктыктан биполярдык тутумга өзгөрүшү, тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылууда, азыркы учурда калыптанып калган парадигмасын кайра карап чыгуунун чукул зарылчылыгын жаратууда. Көрсөтүлгөн тенденциялардын натыйжасында азыркы мезгилде айрым өлкөлөрдүн, аскердик блоктордун, мамлекеттердин коалицияларынын жана союздарынын согуштук потенциалы активдүү өсүүдө жана алардын илимий-техникалык жактан жаңы баскычтарга өтүүсү, эларалык-укуктук жөнгө салуу маселесине тиешелүү талаптарды жаңыча өңүттө арттырууда.

Геосаясий жана аскердик чыңалуунун күчөшүнүн алкагында стратегиялык жана тактикалык мүнөздөгү куралдын жаңы түрлөрү пайда болду: кибер-курал тутумдары, гипер үн куралдары ж.б. Учурдагы зордук-зомбулук кагылышуулар согуштун жана куралдуу чыр-чатактардын жаңы ыкмалары, каражаттары жана инструменттери менен барган сайын гибридик формаларга айланып баратат. Ушул жана башка факторлор аскер, мамлекеттик, коомдук ишмерлер, эл аралык уюмдардын, массалык маалымат каражаттарынын гана эмес, бүтүндөй илимий коомчулуктун абдан көңүл буруу менен изилдөө предметине айланууда.

Ааламдашуу (глобалдашуу) жана интернационалдашуу процесстери мамлекеттер аралык экономикалык, социалдык, маданий, аскердик-техникалык, укук коргоо тармагындагы байланыштарды чыңдады. Ошону менен бирге, акыркы жылдардагы терс көрүнүштөгү окуяларга, тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумундагы катастрофалык көйгөйлөргө байланыштуу, белгиленген чөйрөдө эл аралык мамилелердин субъекттерин бул багыттагы консолидацияланган саясатты иштеп чыгууга түртүү менен бирге, тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун бүтүндөй парадигмасын кайра карап чыгуу зарылчылыгы актуалдуу бойдон кала берээрин тастыктоодо.

Изилдөөнүн актуалдуулугу төмөнкү себептерден келип чыгууда:

Биринчи – эл аралык парадигманы өзгөртүү. Жаңы дүйнөлүк тартип жана дүйнөнүн жаңы архитектурасы түзүлдү, мында жөнгө салуунун эски эл аралык-укуктук инструменттери учурдагы, келе жаткан коркунучтардан жана чакырыктардан коргоо тутумун жакшыртууга көмөк көрсөтө албай калды. Эл аралык мамилелерди өнүктүрүүнүн башка парадигмасына өткөнүбүздү белгилей кетүү керек. Өнүккөн өлкөлөр өздөрүнүн аскердик-техникалык, ресурстук мүмкүнчүлүктөрүн уламдан-улам чыңдап жатышат, мында бүтүндөй адамзатка (биоценозго) да, жалпысынан экологияга да фаталдуу зыян алып келе турган башка технологиялык комплекстер колдонулууда.

Экинчи – тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу маселелерин жөнгө салуучу азыркы эл аралык жана ички мамлекеттик мыйзамдардын адекватсыздыгы. Азыркы мезгилде бул чөйрөдөгү укуктук мамилелер биздин замандын талаптарына жана коркунучтарга каршы туруу

эрежелерине жооп бербейт.

Үчүнчү - кибермейкиндик жылдан жылга кургактыктан, космостон, абадан жана деңизден кийинки согуштун бешинчи чөйрөсүнө айланууда. Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (киберкуралдарды) мамлекеттер аралык пикир келишпестиктерди чечүүнүн кубаттуу куралы катары колдонуу кеңири жайылган жана жалпысынан тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна коркунуч туудуруучу фактор болуп баратат. Санариптик чөйрөдөгү бул өзгөрүүлөр эл аралык жана ички мамлекеттик деңгээлдеги укуктук жана институционалдык өзгөрүүлөрдү талап кылууда.

Төртүнчү – иштеп жаткан (аракеттеги) эл аралык институттардын заманбап реалдуулукка адекваттуусуздукту, алар экинчи дүйнөлүк согуштун натыйжасында, көбүнесе жеңүүчү мамлекеттердин кызыкчылыктарын чагылтыруу аркылуу өздөрүнө жүктөлгөн милдеттерди аткарууга багыттылуусунун натыйжасында, азыркы заманбап дүйнөтүзүмдүн алкагындагы маселелерди чечүүгө жөндөмдүүлүктөрүн жоготушкандары айкын боло баштаганы жашырылгыс.

Изилдөөгө белгиленген жана ушул чөйрөгө тектеш маселелер бизди-изилдөөчүлөрдү бул маселени кененирээк изилдөөгө жана тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу үчүн адекваттуу тутумду изилдөөгө жана курууга автордук мамилени өбөлгөлөдү жана эмгектин натыйжалуулугу тынчтыкка кызмат кылаары изилдөөчүнү шыктандырды деп айтууга болот.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий изилдөө иштери менен байланышы. Жүргүзүлгөн диссертациялык изилдөө демилгелүү болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн максаты – тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун көп баскычтуу тутумунун концептуалдык негиздерин калыптандыруудан турат. Изилдөөнүн башталышы болуп «тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар» укуктук категориясы катары жана изилденүүчү көйгөйлөрдүн актуалдуулугунан келип чыгууда.

Максатка жетүүдө төмөнкү теориялык-методологиялык жана практикалык-технологиялык **милдеттерди** иштеп чыгуунун жана чечүүнүн зарылчылыктары аныкталды:

1. Төмөнкү талаштуу укуктук категорияларды жана институттарды укуктук чечмелөөнүн теориялык жолдорун изилдөө: «тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыш», «тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутуму», «тынчтык жана адамзаттык коопсуздук укугу» ж.б.

2. Белгиленген категориялардын жана мекемелердин негизги жана кошумча өзгөчөлүктөрүн жана параметрлерин табуу;

3. «Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыш» укуктук категориясын укуктук коргоо, укуктук колдонуу, укуктук чечмелөө, укук чыгаруучулук өлчөмдөр аркылуу үйрөнүү;

4. Институционалдык жана укуктук мезгилдештирүү (периодизация) максатында тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун коргоонун негиздерине тарыхый - ретроспективдүү талдоо жүргүзүү, б.а. тынчтыкты жана адамзаттын

коопсуздугун камсыз кылуу тутумунун өнүгүү динамикасын, ошондой эле изилденип жаткан чөйрөнү жөнгө салуучу укуктук нормалардын эволюциясын аныктоо;

5. Тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумунун теориялык, методологиялык жана уюштуруучулук - технологиялык параметрлерин төмөнкү жолдор аркылуу иштеп чыгуу: 1) изилдөө программасын теориялык жана методологиялык жактан аныктоо; 2) изилденип жаткан тутумдагы маселелерди диалектикалык талдоо; 3) изилденүүчү тутумдун баштапкы моделин куруу; 4) тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүү тутумун уюштуруунун теориялык жана методологиялык аспектерин иштеп чыгуу;

6. Колдонуудагы мыйзамдарга тиешелүү түзөтүүлөрдү киргизүү максатында негизги эл аралык-укуктук ченемдерди ар тараптуу изилдөө;

7. Тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун перспективдүү тутумун куруунун мүмкүнчүлүгүн карап чыгуу.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы тармактар аралык жана комплекстүү мамилени камтыган бир түрдөгү предметтик жана бир деңгээлдүү чөйрөдө илимий маселенин чечилиши менен шартталган. Натыйжада, илимий гипотезаны чечүү көп деңгээлдүү теоретикалык - методологиялык иштеп чыгууну колдонууну божомолдойт. Бул илимий иш, Кыргыз Республикасындагы биринчи монографиялык изилдөө болуп саналат, ошондой эле бул эмгекте дисциплиналар аралык негизде тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун концептуалдык негиздерин, бул чөйрөнүн укуктук да, институттук да өнүгүү тенденциясын, тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумундагы «тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар» укуктук категориясынын илимий изилдөөлөрүнүн ролу жана орду илимий жактан ачылып көрсөтүлгөн.

Ошол эле учурда, өзгөчө маанилүү илимий натыйжалар болуп төмөнкүлөр саналат:

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу маселелерин жөнгө салуучу укуктук ченемдердин эволюциясына автордук мезгилдештирүү жүргүзүлгөн;

- тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилиги институтунун пайда болуу жана өнүгүү этаптарынын мыйзам ченемдүүлүктөрү аныкталган;

- заманбап технологиялар тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарды жасоого шарт түзгөн жагдайларды эрте диагностикалоого жана акыркыларды жашырууга көбүрөөк мүмкүнчүлүктөрдү берери негизделген;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүндө негизги укуктук категориялар жана терминдер пайда болгон негизги шарттар жана жагдайлар баяндалган;

- тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы эл аралык жана ички мамлекеттик деңгээлдеги кылмыштарды жасоого көмөк көрсөтүүчү (өбөлгө болуучу) себептер жана шарттар аныкталган;

- тынчтыкка жана коопсуздукка каршы кылмыштарды трансформациялоонун (жаңылоонун) ар кандай мейкиндиктик-убакттык учурдагы маданий, аскердик-технологиялык, социалдык-экономикалык, коммуникациялык-технологиялык өзгөрүүлөр менен байланышы белгиленген;

- улуттук жана эл аралык мыйзамдарда формалдуу ченемдердин (беренелердин) жоктугу тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүндө коомдук мамилелерди бузган фактылардын жана окуялардын жоктугу аныкталган;

- эл аралык коопсуздуктун парадигмасын өзгөртүп жаткан заманбап технологиялар жана инновациялык жетишкендиктер сүрөттөлгөн;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутуму боюнча автордук илимий-изилдөө программасы көрсөтүлгөн;

- коомдук - гуманитардык объекттерди, кубулуштарды жана процесстерди изилдөөгө автордун мамилеси баяндалган;

- эл аралык коопсуздукту камсыз кылуу чөйрөсүндөгү тутумду, кубулуштарды, процесстерди изилдөө үчүн зарыл болгон негизги, базалык параметрлер аныкталган;

- изилдөө моделинин тезаурусу иштелип чыгылган;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүндөгү социалдык - гуманитардык жана эл аралык - укуктук мүнөздөгү заманбап көйгөйлөр чагылдырылган;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумунун баштапкы (негизги) моделин курууда теоретикалык - технологиялык операциялардын (автордук) ырааттуулугу көрсөтүлгөн;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумун иштеп чыгуунун эффективдүүлүгүнө таасирин тийгизген укуктук жана уюштуруучулук мүнөздөгү учурдагы көйгөйлөр баяндалган;

- адамдын коопсуздугунун деңгээлин төмөндөтүүчү факторлор классификацияланган жана типтештирилген;

- ар кандай предметтик жана ар кандай типтеги маалымат булактарынын жана маалымат массивдеринин изилденип жаткан чөйрөсүндө маалыматтык талдоо жүргүзүүнүн тартиби жана ырааттуулугу баяндалган;

- тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүүнү уюштуруудагы уюштуруу-укуктук мүнөздөгү көйгөйлөрдүн мүнөздүү өзгөчөлүктөрү көрсөтүлгөн. Белгиленген чөйрөдө уюштуруучулук жана укуктук көйгөйлөрдүн пайда болуу механизминин түзүмдүк компоненттери баяндалган;

- тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүү тутумун уюштуруу маселелерин оптималдуу чечүүнүн жолдорун аныктоо жана тутумдаштыруу ыкмасы боюнча сунуштар берилген;

- «Тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун укугу» укуктук категориясын эларалык укуктун көз карандысыз тармакчасына белгилөөнүн жарамдуулугуна аргументтер келтирилген;

- эл аралык укуктун өз алдынча тармакчасы катары «тынчтыктын жана

адамзаттын коопсуздугунун укугунун» түзүмдүк архитектоникасы баяндалган;

- «Тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун укугу» эл аралык укуктун өзүнчө бир тармакчасына бөлүп көрсөтүүнүн жарамдуулугун бекемдеген негизги укуктук институттар аныкталган;

- жер, космос, аба жана деңизден кийинки согуштук аракеттердин бешинчи домени катары киригизилген кибермейкиндик жөнүндөгү изилдөө аракеттери актуалдаштырылган;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун перспективдүү тутумун уюштуруунун теоретикалык-методологиялык жана уюштуруу-технологиялык параметрлери баяндалган;

- болжолдоочу моделди иштеп чыгуу процессинин эң маанилүү технологиялык операцияларынын логикалык ырааттуулугу берилген;

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү, изилдөөнүн жүрүшүндө алынган корутундуларды жана сунуштарды колдонууга мүмкүн экендигинде турат:

1) теоретикалык-изилдөө ишмердүүлүгүндө тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумунун ар кандай теоретикалык- методологиялык түзүмдөрүн изилдөөдө, ошондой эле заманбап коркунучтарды эске алуу менен бирге анын перспективдүү өнүгүүсү;

2) укук иштеп чыгуу ишмердүүлүгүндө - изилденип жаткан чөйрөнү укуктук жөнгө салуунун концептуалдык негиздерин белгилөө;

3) автор тарабынан иштелип чыккан практикалык ишмердүүлүктө:

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумун курууда теоретикалык-методологиялык жана уюштуруу-технологиялык параметрлер колдонулушу мүмкүн: а) изилдөөчүлөр жана аналитикалык кызматкерлер тарабынан; б) тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүү тутумун уюштурууда эл аралык мамилелердин субъекттери тарабынан; в) улуттук жана эл аралык сот адилеттүүлүгүнүн максаттары үчүн;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумун уюштуруунун типтүү алгоритми башкаруу субъекттерине тышкы чөйрөнүн жогорку белгисиздик шарттарында тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумун уюштуруу маселелерин чечүүгө мүмкүндүк берет (геосаясий процесстер; эл аралык мамилелердин субъекттеринин ишмердүүлүгү (аскердик, дипломатиялык); экологиялык техногендик жана/же антропогендик мүнөздөгү башка факторлор.

4) ар кандай окуу материалдарын, окуу куралдарын, тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун укугу боюнча атайын курстарды иштеп чыгууда, ошондой эле тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүүнү камтыган маселелеринде.

Жактоого чыгарыла турган диссертациянын негизги жоболору:

1. «Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыш» укуктук категориясына автордук аныктама сунушталган – бул элдердин, улуттардын жашоосунун жана мамлекеттердин эркин өнүгүүсүнүн негиздерине кол салган, эл

аралык укуктун жалпы кабыл алынган (жалпы коомчулук тааныган) принциптерине, ченемдерине жана бардык адамзаттын эң маанилүү жалпы таанылган таламдарына шек келтирген өзгөчө оор эл аралык укукка каршы, ошондой эле эл аралык тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун базалык негиздерине коркунуч келтирген жосундар болуп саналат.

2. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар башка коомдук коркунучтуу жосундардан *бир катар жалпы белгилери* менен айырмалануусу негизделген:

- дүйнөлүк коомчулук тарабынан жалпы таанылган, эл аралык кылмыш-жаза жана гуманитардык укук тарабынан корголгон кызыкчылыктарга багытталган;

- эл аралык укукка ылайык жосундарды формалдаштыруу жана пенализациялоо;

- согушту ачууда жана жүргүзүүдө жалпы кабыл алынган эрежелерге жана мыйзамдарга кылмыштуу кол салуу;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун жалпы кабыл алынган тартибине багыт алуу;

- расалык, улуттук, этникалык, маданий, диний жана башка негиздер боюнча адамдардын жана топтордун укуктарына жана эркиндиктерине, кызыкчылыктарына кол салуусунун багытталышы;

- дүйнөлүк экологияга жана биосистемага кол салуу.

Аныкталган белгилерди бөлүп көрсөтүү «тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыш» укуктук категориясын өнүктүрүүгө концептуалдык жактан мамиле кылууга жана аны башка жосундардан айырмалап көрсөтүүгө мүмкүндүк берет.

3. Тынчтыкка жана коопсуздукка каршы кылмыштар белгилүү бир мейкиндик-убакыттын аралыгында жаңыланып, өзгөртүлүп, кайра түзүлүп, эл аралык укуктук, маданий, адеп-ахлактык, аскердик-технологиялык, социалдык-экономикалык, коммуникациялык жана технологиялык факторлор жана шарттар менен аныкталат деп ырасталат. Жогоруда айтылган көйгөйлөр жагдайларга баа берүү жана чараларды көрүү субъекттери тарабынан аларга заманбап тиешелүү мамилени талап кылгандыгына карабастан, алардын пайда болушунун теориялык жана эл аралык-укуктук өбөлгөлөрүн терең изилдебестен маселелерди чечүү мүмкүн эмес деп белгиленет.

4. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар өзүнүн мазмуну боюнча спецификалык белгилерге ээ болууга, ошондой эле укуктук ченемди конструкциясын түзүүдө өзгөчө мамилеге ээ болууга тийиш деген негиздүү корутунду чыгарылган. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштардын кылмыш түзүүчү белгилеринин жана касиеттеринин так түзүлүшү акыркыларга каршы аракеттенүүнүн эффективдүүлүгүнүн деңгээли менен түздөн-түз байланыштуу. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар өзүнүн жалпы мааниси боюнча тарыхый-теориялык талдоолордун негизинде улуттук кылмыш-жаза мыйзамдарында кылмыш түзүүчү касиеттердин жана белгилердин бирдей көрсөтүлүшүн талап кылат.

5. Учурда дүйнөлүк коомчулук тарабынан фундаменталдуу эл аралык укуктук актылар иштелип чыгылды, тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун коргоону жөнгө салуучу укуктук параметрлер, ошондой эле тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун институционалдык негиздери жана механизмдери белгиленди. Ошону менен бирге, жалпы жана универсалдуу мамилени, тактап айтканда, эл аралык деңгээлде да ички мамлекеттик деңгээлде да укук чыгаруу, укукту чечмелөө (талкуулоо) жана укукту колдонуу ишмердүүлүгүн бириктирүү максатында, тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы бардык кылмыштарды аныктаган Бириккен Улуттардын Уюмунун бирдиктүү кодификацияланган актысын иштеп чыгуу жана кабыл алуу зарыл.

6. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар үчүн эл аралык кылмыш жоопкерчилиги жөнүндө ченемдердин эволюция процессинин автордук мезгилдүүлүгү көрсөтүлгөн:

1) Согушту жүргүзүүнүн негизги эрежелерине таасир этүүчү юридикалык далилдердин жалпы белгилерин аныктоо жана аларды бузгандыгы үчүн жоопкерчиликти пайда болушу (XV-кылымга чейин);

2) согушту жүргүзүүнүн жалпы коомчулук тарабынан кабыл алынган (таанылган) эрежелерин жана мыйзамдарын бузгандык үчүн кылмыш жоопкерчилигине тартуунун ички улуттук практикасын иштеп чыгуу, мындай укук бузуулар үчүн юридикалык жоопкерчиликти ички мамлекеттик аракеттерди институтташтыруу жана формалдаштыруу (XVI – XIX кылым);

3) Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы жасалган айрым кылмыштарды эл аралык деңгээлде криминалдаштыруу жана аларды жасагандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилигинин формалдуу механизмдерин белгилөөгө аракет кылуу, бир эле убакта белгиленген кылмыштарды улуттук деңгээлде криминалдаштыруу (формалдаштыруу), көрсөтүлгөн чөйрөдө укук колдонуунун алгачкы практикасынын пайда болушу (XX кылым – Улуу Ата Мекендик согуштун башталышы);

4) Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарды эл аралык коомчулук тарабынан таануу жана криминалдаштыруу, ошондой эле бул чөйрөдө эл аралык институттук механизмдерди бекитүү: тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыш жасаган адамдарды кылмыш жоопкерчилигине тартуу үчүн юрисдикцияга ээ болгон эл аралык кылмыш-жаза юстиция органдарынын мекемелери, эл аралык кылмыш-жаза жана гуманитардык укуктун жалпы ченемдерин жана принциптерин улуттук мыйзамдарга киргизүү боюнча мамлекеттердин укуктук милдеттенмелеринин пайда болушу. Төртүнчү мезгилди шарттуу түрдө эки этапка бөлүүгө болот. Биринчи этап XX кылымдын 90-жылдарында аяктайт жана эл аралык сот адилеттигинин органдарынын шарттуу түрдө бөлүнүшү, эл аралык кылмыш сотунун түзүлүшү жана тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумундагы башка укуктук жана институционалдык өркүндөтүүлөр менен өзгөчөлөнөт.

Учурда, каралып жаткан жагдайдын төртүнчү мезгилдин экинчи этабында

турабыз. Бул этап өнүккөн өлкөлөрдө технологиялардын жана курал-жарактардын болушу менен айырмаланат, аларды биринчи болжолдоодо аныктоо мүмкүн эмес, себеби өндүрүштүк жана согуштук технологиянын багыттарынын чектери бара-бара өчүрүлүүдө. Өнүккөн мамлекеттер кибер жана космостук технологиялар менен (10-15 М ден ашык ылдамдыктагы гиперүндүү курал) куралданган. Мындай технологияларды эске алуу менен согуштарда жана куралдуу кагылышууларда жумушчу күчүн - согушкерлерди колдонуу барган сайын азайтылып жатат. Гибридик согуш технологиялары барган сайын көбүрөөк колдонулууда.

7. Эл аралык кылмыш-жаза укугунун пайда болуусундагы Нюрнберг процессиндеги ролу каралган. Эл аралык кылмыш-жаза укуктун да, эл аралык гуманитардык укуктун дагы өнүгүшүнө таасир эткен үч базалык элемент белгиленген:

1) Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарды, өзгөчө корголуучу укуктук категориялар катары четтетүү катарында криминалдаштыруу. Нюрнберг процессине чейинки учурда мындай кылмыштар мыйзамсыз деп эсептелген, бирок процесстин жыйынтыгы боюнча белгиленген кылмыштар эң оор эл аралык кылмыштар категориясына өткөн;

2) Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүү механизмин формалдаштыруу жана институционалдаштыруу, тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарды соттук кароо боюнча эл аралык институттарды түзүүнүн мыйзамдуу өнөкөт шарты болуп калды.

3) Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыш жасоо учурунда мамлекетти жетектеген саясий адамдардын суверендүү мамлекеттик иммунитетин нейтралдаштыруу. Башкача айтканда, Нюрнберг процессинин жүрүшүндө жана жыйынтыгында мамлекеттин эң жогорку кызмат адамдарын кылмыш жоопкерчилигине тартуу үчүн укуктук прецедент түзүлгөн.

8. Тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун изилдөөчү укуктун өзүнчө бир бутагын түзгөн төмөнкүдөй негизги институттар аныкталган:

1) тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун негизги принциптери;

2) элдердин жана мамлекеттердин тынчтыкка жана адамдын коопсуздугуна укугу;

3) тынчтык жана адамдардын коопсуздугу боюнча эл аралык келишимдерди түзүү укугу;

4) дипломатиялык укук адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун жана жалпы (региондук) тынчтыкты ишке ашыруунун куралы катары;

5) кибермейкиндикте тынчтыкка жана маалыматтык коопсуздукка укуктуу;

6) тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун укуктук камсыздоо (эл аралык укуктук жана мамлекеттик укуктук);

7) тынчтыкты жана адамдардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча укук коргоо ишмердүүлүгү;

8) тынчтыкты коргоодо жана адамдардын коопсуздугун камсыз кылууда эл аралык жана коомдук институттардын статусу жана ролу;

9) тынчтыкты жана адамдардын коопсуздугун камсыз кылууда эл аралык жана улуттук сот органдарынын жана соттордун статусун жана ролун аныктоо;

10) тынчтыкка жана коопсуздукка болгон укуктуу бузгандык үчүн юридикалык жоопкерчилик (эл аралык укуктук жана мамлекеттик укук) жана башкалар.

9. Тынчтыкты жана адам-заттын коопсуздугун камсыз кылуу системасында эл аралык укуктун эффективдүүлүгүнүн проблемасы эң оор проблема болуп калды деген корутунду негизделип чыкты. Буларды төмөнкү себептер менен түшүндүрүүгө болот:

- колдонуу объектилеринин гана эмес, ошондой эле изилдөө объектилеринин маселесин чечүү жолдорунун көп түрдүүлүгүнүн натыйжасы катары маселенин өзүнүн ар тараптуулугу, тактап айтканда, укуктук көп кырдуулугу;

- субъекттердин ортосундагы вертикалдык жана горизонталдык укуктук, саясий, идеологиялык (нарктык) айырмачылыктар;

- жаңы укуктук актыларды жана каражаттарды колдонуунун татаалдыгы жана аларды колдонуунун ийкемдүүлүгү;

- айрым окумуштуулардын гана эмес, бүтүндөй илимий борборлордун күч-аракетин талап кылган көйгөйлүү саясий-укуктук аспектилерди изилдөөнүн жана айрым укуктук дисциплиналар аралык структуралардын натыйжалуулугун баалоонун методологиялык параметрлерин илимий жактан таануунун ар кандай абалы.

10. Илимий институт катары «Адамзаттын тынчтыгына жана коопсуздугуна каршы кылмыштардын» укуктук, социалдык жана гуманитардык категориясы боюнча илимий-изилдөө программасын иштеп чыгуу үчүн негизги параметрлер аныкталган:

- коомдук аң-сезимдин формалары (илим, искусство, дин, мораль, этика, укуктук аң-сезим, идеология, саясий аң-сезим жана маданият);

- турмуштук ишмердүүлүктүн формалары (эмгек ишмердүүлүгү, күнүмдүк жашоону жана эс алууну уюштуруу, коомдук-саясий жана геосаясий ишмердүүлүк);

- дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүндө инсанды (аң-сезимди) калыптандыруу (билим берүү жана окутуу, спорт жана дене тарбия аспектилер);

- маселелер боюнча мамлекеттердин позициялары (саясий режим, башкаруу формасы, башкаруу формасы жана башка аспектилер);

- эл аралык жана улуттук институттар жана уюмдар (саясий, укук коргоо, коммерциялык эмес, диний ж.б.);

- эл аралык жана мамлекеттер аралык мамилелер (көп тараптуу жана эки тараптуу мамилелер);

- өлкөлөрдөгү калктын өзгөрүшүнүн негиздери изилденген (демографиялык жана этнографиялык мүнөздөмөлөр ж.б.);

- элдердин, улуттардын жана этникалык топтордун (региондор жана континенттер боюнча, экологиялык-географиялык өзгөчөлүктөрү ж.б.) табигый жана саясий-экономикалык себептер боюнча миграциясы;

- жалпы социалдык өнүгүү (коом, топ, команда);

- социалдык өзгөрүүлөр жана жылыштар, өнүгүүнүн структуралык өзгөчөлүктөрү;

- дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүндөгү социалдык-гуманитардык институттар, социалдык-гуманитардык топтор;

- ЖМК жана ЖМКга (социалдык тармактар-Интернет), коомдук пикирге, басма сөзгө жана басылмалар, ЖМКлар тарабынан таанылбаган маалымат булактарына жетүү ж.б.);

11. Коомдук-гуманитардык система-проблема (статикалык объект), же кубулуш-процесс (динамикалык объект) системалык талдоо табигый-техникалык мүнөздөгү окшош объекттерден айырмаланып турганы көрсөтүлгөн. Социалдык-гуманитардык объекттерди системалык талдоо, төмөнкү алдын ала чараларын камтыйт: подсистемаларды диверсификациялоо, ыңгайлуу кийинки талдоо үчүн объект-системанын негизги бөлүктөрүнүн жана компоненттеринин типологиясы. Ошол себептүү, табигый жана техникалык мүнөздөгү объекттерден айырмаланып, жөнөкөй (шартсыз) системалык анализди колдонуу туура эмес, анткени коомдук системанын ичинде синергетикалык эффект пайда болушу мүмкүн жана энтропиянын чекиттеринде өнүгүүнүн ар кандай баскычтарында системанын параметрлери такыр башка багытта өнүгүшү мүмкүн.

12. Тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу жаатындагы стратегиялык текшерилген жана таразаланган саясатты жүргүзүү төмөнкү компетенцияларды талап кылат:

- 1) статикалык да, динамикалык өнүгүүдө да бүтүндөй картинаны көрүү мүмкүнчүлүгү;

- 2) коркунучтарды жана тобокелдиктерди өз убагында аныктоо мүмкүнчүлүгү;

- 3) ресурстук чектөөлөрдү эске алуу менен каршы аракеттенүүнүн концептуалдык жактан текшерилген тутумун куруу мүмкүнчүлүгү;

- 4) башкаруу циклиди каалаган стадияда процесстерди жана катышуучуларды (субъекттерди) талдоо, баалоо, координациялоо, жөнгө салуу, тууралоо жөндөмдүүлүгү жана көндүмдөрү.

13. Тынчтыкты жана адамдын коопсуздугун камсыз кылуу системасын аналитикалык изилдөөнүн алкагында алынган көрсөткүчтөр боюнча талаптар белгиленген, алар үчүн төмөнкүлөрдү аныктоо зарыл:

- бул көрсөткүчтөр колдонула турган маалыматтык чөйрө;

- социалдык, гуманитардык, саясий-укуктук көрсөткүчтөрдүн, көрсөтүлгөн объекттин алынган маңызына дал келүү деңгээли;

- алынган көрсөткүчтөрдү формалдаштыруу мүмкүнчүлүгүнүн даражасы;

- көрсөткүчтөрдүн бир эле системанын чегинде башка тартиптеги жана сапаттагы көрсөткүчтөр менен көрсөткүчтөрдүн өз ара байланышынын даражасы;

- жазуу жүзүндө индикаторлордун башкаруу субъектинин максаттарына жана милдеттерине ылайык келүүсү;

- зарыл болгон учурда алынган көрсөткүчтөрдү башкалар менен алмаштыруу мүмкүнчүлүгү;

- уюштуруу процедураларынын индикаторлорунун жана иштетүү алгоритмдеринин болушу.

14. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштуулукка каршы күрөшүүнүн уюштуруу-укуктук көйгөйлөрүнүн өзгөчөлүктөрү төмөндөгүдөй мүнөздө берилет:

- каршы аракеттенүү проблемасын бир деңгээлде чечүү кыйла татаал проблемалардын жогорку деңгээлде пайда болушуна алып келиши мүмкүн, анткени «адамзаттын тынчтыгына жана коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы күрөшүү системасы» категориясы горизонталдуу да, вертикалдуу да өнүгүп, алга жылышы мүмкүн;

- тигил же бул коомдун өнүгүүсүнүн белгилүү бир этабы сөссүз түрдө ал мамлекеттин конкреттүү тарыхый кырдаал менен же региондогу эл аралык коомчулукта орун алган коомдук окуя менен байланышы. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы жасалган кылмыштар ар бир тарыхый мезгилде өзүнүн «өзгөчө салмагына» жана саясий-укуктук чараларды көрүү жана азайтуу маселесиндеги актуалдуулуктун даражасына ээ. Көбүнчө социалдык-гуманитардык мүнөздөгү көптөгөн терс көрүнүштөр, белгилүү бир тарыхый мезгилде адамдын укуктары менен эркиндиктери одоно түрдө бузулган учурлар такыр эле криминализацияланбай калган;

15. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы күрөшүү процессинде уюштуруу-укуктук маселелерди чечүүгө таасир этүүчү факторлордун жана шарттардын комплекси (мисалы, саясий эрктин жоктугу, мыйзамдардагы боштуктар, ресурстардын жетишсиздиги, эл аралык кызматташтыктын төмөн деңгээли) бар.). Алар төмөнкүдөй:

- изилденип жаткан көйгөйлөр олуттуу түрдө айырмаланган социалдык-экономикалык жана геосаясий жагдайлар;

- гуманитардык маселелерди чечүү үчүн реалдуу шарттарда эл аралык мамилелердин субъекттери тарабынан түзүлгөн сот, укук коргоо, социалдык, эл аралык укуктук институттар жана механизмдер;

- жаңы социалдык-экономикалык, социалдык-саясий жана геосаясий кырдаалдын пайда болушу (социалдык-экономикалык, саясий, уюштуруучулук жана укуктук маселелерди чечүү жагынан);

- эски эл аралык, ички, укуктук механизмдердин, социалдык, гуманитардык, соттук жана башка коопсуздук институттарынын жаңы чөйрөгө адекваттуу өтүшү (көйгөйдүн калыптанышы);

- пайда болгон социалдык, гуманитардык жана эл аралык-укуктук көйгөйлөрдү чечүү үчүн жаңы механизмдерди жана институттарды (укуктук, укук коргоо, соттук) түзүү зарылдыгын түшүнүү (мындай көйгөйлөрдү чечүү жолдору).

16. Эмгекте, тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу системасын уюштуруунун типтүү автордук алгоритми келтирилген. Сунуш кылынган алгоритм, болуп жаткан экологиялык процесстердин (геосаясий процесстер; эл аралык мамилелердин субъекттеринин иш-аракеттери (аскердик, дипломатиялык); экологиялык, техногендик) жогорку белгисиздик шарттарында

тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу системасын уюштуруу маселелерин чечүүгө мүмкүндүк берет деп болжолдонууда жасалган жана башка антропогендик факторлор). Бул багытта экономикалык, эл аралык, укуктук, социалдык, гуманитардык, аскердик жана коргонуу иш-чараларын пландаштыруу.

17. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы күрөшүү системасын уюштурууда өзүнчө иштелип чыгууга, мүнөздөлүүгө жана деталдуу болууга тийиш болгон маанилүү аймактар жана зоналар аныкталды. Аларга төмөнкүлөр кирет:

1) Каршы аракеттенүү системасынын өзүн-өзү камсыздоосу (тышкы чөйрөгө көз карандылыктын даражасын аныктоочу көрсөткүч). Бул көрсөткүчтүн эң маанилүү курамдык бөлүгү – мамлекеттин, союздаш мамлекеттер блогунун ресурстук (аскердик-саясий, экономикалык, интеллектуалдык, технологиялык, ресурстук) өзүн-өзү камсыздоосу.

2) Маданий өзгөчөлүк. Аскердик блок жана экономикалык интеграция. Саясий чечимдерди кабыл алуудагы көз карандысыздыктын деңгээли. Ички саясатты тышкы контролдоочу күчтөр жана схемалар менен шарттоо.

3) Өлкөдөгү калктын интеграциясынын деңгээли. Массаларды жана топторду бириктирүүчү жана мобилизациялоочу идеологиялык, маданий, диний системалардын болушу.

4) Экономиканын технологиялык жана өндүрүштүк көз карандылыгы.

5) Системанын ичинде да, сыртында да кыйратуучу таасирлерди болтурбоочу эффективдүү механизмдердин болушу.

6) Орто класстын деңгээли. Социалдык, гуманитардык, диний жана улуттук карама-каршылыктардын курчушун азайтуу жөндөмдүүлүгү.

7) Мамлекеттик башкаруунун терс социалдык-гуманитардык көрүнүштөрдү оң көрүнүшкө айландыруу жөндөмдүүлүгү жана мүмкүнчүлүгү.

8) Улуттук идеологиянын коомго тийгизген таасиринин деңгээли.

9) Ааламдашуу процессинде коомдун маданий жана диний адаптацияланышы.

18. Корутунду мындай «алсыз» өлкөлөргө (аскердик) каршы агрессияны азайтуу жана зыянсыздандыруу боюнча айтылган максаттын натыйжалары масштабдуу гуманитардык проблемалардын пайда болушуна алып келет:

1) агрессия актысын аныктоого универсалдуу, бирдиктүү мамилени формалдаштыруу. Ошол эле учурда, практика көрсөткөндөй, эл аралык мамилелердин субъектиси (көбүнчө экономикалык жана аскердик жактан күчтүүрөөк) өзүнүн геосаясий жана улуттук кызыкчылыктарынын негизинде каралып жаткан укуктук категорияны «түшүнөт»;

2) агрессия актысын диагностикалоонун универсалдуу алгоритмин аныктоо жана формалдаштыруу;

3) агрессия актысынын субъектилери катары жеке адамдарды гана эмес, бүтүндөй мамлекеттерди аныктоо;

4) БУУнун Коопсуздук Кеңешинин ролун жана агрессия фактысын аныктоо механизмдерин өзгөртүү.

19. Укуктук категорияга мүнөздүү болгон бардык белгилерди камтуу үчүн – “экоцид”, ошондой эле аны башка экологиялык кылмыштардан чектөө (айырмалап таануу). Экоциддин аныктамасы төмөнкүчө: жаратылыш чөйрөсүнө максималдуу зыян келтирүү максатында белгилүү бир аймактын экологиялык коопсуздугуна кол салуу, өсүмдүктөрдү же фаунаны массалык түрдө жок кылуу, атмосфераны же суу ресурстарын уулантуу жолу менен жасалган эл аралык кылмыш. , бүткүл адамзаттын коопсуздугуна бирдей коркунуч туудурат, ал тургай согуштук операциялар учурунда, тынчтык мезгилде да айлана-чөйрөнү бузууга алып келүүчү башка аракеттерди жасоо.

Изилдөөчүнүн жеке салымы - диссертациялык изилдөөнүн бардык илимий натыйжалары автор тарабынан жеке кабыл алынган. Бекитилген жоболор автор тарабынан өз алдынча иштелип чыккан.

Изилдөөлөрдүн жыйынтыктарынын апробациясы. Изилдөөнүн натыйжалары Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Академиясынын окуу процессинде колдонулат. Негизги натыйжалар илимий журналдарда жарыялоо аркылуу ишке ашырылган. Изилдөөнүн корутундулары эл аралык илимий жана илимий-практикалык конференциялардагы докладдарда чагылдырылган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу. Диссертацияда камтылган негизги корутундулар жана сунуштар Кыргыз Республикасынын УАКтын, РИНЦтин, Scopus тун рецензияланган басылмаларынын тизмесине кирген журналдарда басылып чыккан 24 илимий басылмаларда чагылдырылган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Диссертация киришүүдөн, төрт баптан, он бир бөлүмдөн, корутундулардан, тиркемеден жана колдонулган булактардын тизмесинен турат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациянын темасынын актуалдуулугун ачып берет; диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий изилдөө иштер менен байланышы; изилдөөлөрдүн максаттары жана милдеттери; иштин илимий жаңылыгы; алынган жыйынтыктардын практикалык маанилүүлүгү; жактоого чыгарыла турган диссертациянын негизги жоболору; изденүүчүнүн жеке салымы; изилдөөлөрдүн жыйынтыктарынын апробациясы; диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу; диссертациянын түзүмү жана көлөмү.

Биринчи бап «Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүү тутумунун пайда болушунун жана калыптанышынын институционалдык жана укуктук негиздери» өзүнө төрт бөлүмдү камтыйт.

Биринчи бөлүм «Эл аралык кылмыштар системасындагы тынчтыкка жана адамзат коопсуздугуна каршы кылмыштардын түшүнүгү, белгилери жана өзгөчөлүктөрү» «тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштардын» укуктук жана социалдык-гуманитардык категориясынын

түшүнүктүк аппаратына, тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштардын генезисине, типологиялык жана классификациялык өзгөчөлүктөрүнө, пайда болуу тенденциясына, өзгөрүшүнө, трансформациясына арналган; бул кылмыштарга адекваттуу түрдө каршы аракеттенүү үчүн бул укуктук институтту изилдөөнүн жана иштеп чыгуунун артыкчылыктуу багыттары баяндалган.

Автор белгилегендей, тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарды, ошондой эле ал кылмыштар үчүн жоопкерчилик маселелеринин түрдүү аспектилерин изилдеген илим өкүлдөрүнүн арасынан В.Ф. Антипенкону, Н.О. Архипцевди, Ю.Г. Барсеговду, И.П. Блищенкоу, Р.М. Валеевди, Ю.В. Григоровичти, П.С. Дагельди, И.И. Карпецти, С.Г. Келинди, Н.Ф. Кузнецованы, И.И.Лукашукту, Г.И. Морозовду, А.В. Наумовду, П.Н. Панченкоу, В.П. Паноду, В.Н. Русинованы, А.Н.Траининди, Д.Л. Сухаревди, В.Ф. Цепелевди жана башка окумуштууларды белгилеп кетүү зарыл, алар эл аралык кылмыштардын табиятын жана аларга кенен көз карашта изилдөө жолун ачууга чоң салым кошушкан.

Ошол эле мезгилде, ата мекендик юридика илиминде тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар менен күрөшүү маселелерине байланыштуу илимий изилдөөлөрдүн жетишсиздигин белгилөө керек. Албетте атамекендик окумуштуулар бул сыяктуу илимий маселелерди изилдеп келүүдө. Эл аралык кылмыштуулукту, жоопкерчиликти жана аларга жаза белгилөө маселелерин кыргыз окумуштуулары: Курманов К.Ш., Курманов А.К., Осмоналиев К.М., Сыдыкова Л.Ч., Шаршеналиев А.Ш. жана башкалар изилдешкен. Бирок, коомдук жашоодогу, криминологиялык жагдайдагы, ошондой эле эл аралык-укуктук жана улуттук мыйзамдардагы болгон өзгөрүүлөр, тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүүнүн көптөгөн аспектилерине илимий көз караш менен талдоонун зарылдыгын көрсөтүп турат.

Белгилей кетсек, юридикалык адабияттарда адатта эл аралык кылмыштар менен эл аралык мүнөздөгү кылмыштар бөлүнөт [*Карпец И.И. Преступления международного характера. [Текст] /И.И. Карпец. - М., 1979.- 31б.*]. Бизге эл аралык кылмыштар – адамзаттын тынчтыгына жана коопсуздугуна, башкача айтканда, эл аралык укуктук тартиптин негиздерине, түзүлгөн эл аралык мамилелерге, эл аралык келишимдерде жана улуттук мыйзамдарда белгиленген дүйнөлүк коомчулуктун жалпы таанылган эң маанилүү таламдарына кол салган жосундар деген пикир жакты [*Каболов В.В. Преступления против мира и безопасности человечества: дис. ... канд.юрид.наук [Текст] /В.В. Каболов. - Ростов н/Д. 2002.- 63б.*].

Эмгекте тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы жасалган кылмыштардын бардык түрлөрүнө, ошондой эле кылмыштардын бул түрүн эл аралык укуктук жөнгө салуунун деңгээлине талдоо жүргүзүлдү. Талдоонун жыйынтыгында, эл аралык жана ички мамлекеттик деңгээлде укук колдонуудагы, укук коргоо, укукту чечмелөө, укук чыгаруудагы өлчөмдөрдөгү теориялык-укуктук көйгөйлөр белгиленди. Изилденип жаткан чөйрөдө теория менен практиканын ортосундагы теориялык жана методологиялык карама-каршылыктар

көрсөтүлгөн.

Экинчи бөлүмдө «Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүүнүн институттук-укуктук негиздеринин калыптануу жана өнүгүү тарыхы» «тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштардын» укуктук категориясына тарыхый - ретроспективдүү талдоо жүргүзүлгөн. Бул анализдин алкагында төмөнкүдөй жыйынтыктар алынган:

- изилденип жаткан категориянын институционалдык - укуктук өнүгүүсү этап менен ишке ашырылган. Ал нерсе шартталган: 1) эл аралык соттук процесстер менен; 2) дипломатиялык жолдор менен, илимий конференциялар, жолугушуулар, тегерек столдор менен; 3) эки тараптуу да, көп тараптуу да эл аралык келишимдерди кабыл алуу менен; 4) эл аралык соттук, укук коргоочулук, социалдык гуманитардык институттардын мекемелери менен.

- узак убакытка чейин тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыш жасагандыгы үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигин белгилеген жалпы таанылган эл аралык укуктук актылар болгон эмес;

- тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыш жасагандыгы үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигинин пайда болушу менен адамзаттын маданий, адеп-ахлактык, социалдык - гуманитардык негиздерин өнүктүрүүнүн ортосундагы түз жана кайра байланыш аныкталган;

- Кылмыш-жаза жоопкерчилигинин биринчи ченемдери ички мамлекеттик мыйзамдардын алкагында пайда болгон. Ошого байланыштуу көптөгөн адамдар кылмыш жоопкерчилигинен качуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон;

- адамдын, жарандын, элдердин, улуттардын жана алардын коомчулуктун укуктарын жана эркиндиктерин коргоонун негизги ченемдерин жана принциптерин адамдар тарабынан коргоонун натыйжасында эл аралык кылмыш-жаза жана гуманитардык укуктун ченемдери, жалпы адамзаттык баалуулуктар жана «бөлүнбөс» кызыкчылыктар менен негизделген эл аралык укуктан «келип чыккан».

- тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыш белгилери бар жосундарды криминализациялаштыруу зарылчылыгы жөнүндө доктриналдык (илимий) негиздер эл аралык мамилелердин субъекттери тарабынан кылмыш-жаза жоопкерчилигин формалдаштыруудан мурда болуп өткөн. Өткөн жылдардагы бардык илимий изилдөөлөр тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумун жөнгө салуучу эл аралык укуктук актыларды иштеп чыгууда негиз түздү. Бул тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылууда институционалдык жана укуктук негизди андан ары өркүндөтүү үчүн бул чөйрөдөгү илимий изилдөөлөрдү актуалдаштырууда.

Үчүнчү бөлүмдө «Тынчтыкка жана адамзат коопсуздугуна каршы кылмыштарды укуктук жөнгө салуу: калыптануу этаптары жана азыркы абалы» деген үчүнчү бөлүмдө эл аралык талаш-тартыштарды тынчтык жолу менен чечүү принцибин көп тараптуу эл аралык келишимде консолидациялоонун биринчи аракеттери XIX-кылымдын аягы – XX-кылымдын башына туура келгени белгиленген, бирок эл аралык мамилелерде күч колдонууга жол берилүүчүлүгүн

таануу шартында, талаш-тартыштарды чечүүнүн тынчтык жолуна кайрылуу юридикалык жактан милдеттүү болгон эмес [Абашидзе А.Х., Солнцев А.М., Агейченко К.В. *Мирное разрешение международных споров: современные проблемы: Монография. [Текст] / А.Х. Абашидзе, А.М. Солнцев, К.В. Агейченко - М.: РУДН, 2011. – С.116. - 307б*].

Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарды укуктук жөнгө салуунун калыптануу этаптарын изилдөө процессинде:

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүндөгү эл аралык мамилелерди жөнгө салууда укуктун ролу жана орду баяндалган;

- тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүүнү уюштуруунун эл аралык-укуктук жөнгө салуу этаптарынын автордук мезгилдүүлүгү көрсөтүлгөн;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүндөгү азыркы укук тутумун орнотууда Нюрнберг жана Токио трибуналдарынын маанилүүлүгү белгиленген;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүндө базалык укуктук категориялар жана терминдер пайда болгон негизги шарттар жана жагдайлар көрсөтүлгөн;

- БУУнун конвенцияларынын жана декларацияларынын негизги ченемдерин жана принциптерин улуттук мыйзамдарда трансформациялоонун (ишке ашыруунун) өнүгүү генезиси баяндалып жазылган.

Экинчи бап «Тынчтыкты жана адамзат коопсуздугун камсыз кылуунун тутумун куруунун теориялык жана методологиялык негиздери» үч бөлүмгө ээ жана изделген тутумду куруунун теоретикалык, методологиялык, уюштуруучулук - технологиялык негиздерине арналган.

Изилдөөнүн объектиси тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун теоретикалык - укуктук жактан камсыз кылууга байланыштуу келип чыккан коомдук мамилелердин жыйындысы болуп саналат;

Изилдөөнүн предмети: тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар жөнүндө мурдагы жана азыркы эл аралык, ата мекендик жана чет өлкөлүк мыйзамдардын ченемдери жана институттары; тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштардын көйгөйлөрүнө тиешелүү юридикалык жана башка адабияттар.

Бул изилдөөнүн методологиялык негизин таанып-билүүнүн жалпы ыкмасы – диалектикалык логика, жалпы илимий (анализ жана синтез, индукция жана дедукция, абстракттуудан конкреттүүлүккө чыгуу, синергетикалык мамиле, тутумдук-түзүмдүк мамиле, тутумдук талдоо, түзүмдүк-функционалдык талдоо ж.б.) жана жеке илимий (статистикалык, салыштырмалуу укук, формалдуу логикалык, тарыхый, конкреттүү-социологиялык (документтерди талдоо ж. б.)) таанып билүү методдору түзөт.

Биринчи бөлүмдө «Тынчтыкты жана адамзат коопсуздугун камсыз кылуу тутуму боюнча илимий-изилдөө программасын иштеп чыгуунун теориялык жана методологиялык өзгөчөлүктөрү»:

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылууда салттуу

мамилелерди кайра карап чыгуу маселеси актуалдаштырулууда;

- эл аралык коопсуздуктун парадигмасын өзгөрткөн уюштуруу технологиялары жана инновациялары баяндалууда;

- заманбап согуштарды жана куралдуу чыр-чатактарды жүргүзүүгө инновациялык технологиялардын таасиринин даражасы көрсөтүлгөн;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутуму боюнча изилдөө программаларын иштеп чыгуу маселеси актуалдаштырулууда;

- социалдык-гуманитардык объектилерди изилдөө программасын түзүүнүн методологиясы көрсөтүлгөн;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүн теоретикалык илимий изилдөөнүн алгоритми баяндалууда;

- изилденген тутумду изилдөөнүн базалык негиз болуп саналуучу категориялык параметрлери аныкталган;

- изилденген чөйрөнү теоретикалык жактан изилдөөнү уюштурууда максат коюу процесси баяндалган;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүндө «көйгөйлөр дарагын» жана «максат дарагын» куруунун жалпы логикасы жана методологиясы берилген.

Экинчи бөлүм *«Социалдык-гуманитардык чөйрөдөгү көйгөйлөрдү диалектикалык талдоо жана адамзат коопсуздугун камсыз кылуу тутумунун баштапкы моделин жана тынчтыкты куруунун методологиясы»* бул кылмыштар жалпы коомго таасир этүүчү коомдук-саясий, адеп-ахлактык жана башка чөйрөлөрдү системалуу жана комплекстүү кароо аркылуу гана аныкталат деп айтылат [Лобанов С.А. *Международная уголовная ответственность за военные преступления: дис... докт. юрид. наук: 12.00.10 [Текст] /С.А. Лобанов. – М., 2018. 221б. – 495б.*].

Эмгек тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу, ошондой эле тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумунун баштапкы моделинин методологиялык негиздерин конструкциялоо чөйрөсүндөгү социалдык-гуманитардык, эл аралык укуктук мүнөздөгү көйгөйлөрдү чагылдырууну камтыйт.

Тактап айтканда, ал төмөнкүчө баяндалат:

- тутумдун изделүүчү моделин түзүү максатында маалыматтык массивдерин жана маалымат базаларын талдоо;

- баштапкы (негизги) моделди куруудагы технологиялык операциялардын ырааттуулугу;

- тутумдук талдоо аркылуу моделди методологиялык иштетүүнүн конкреттүү алгоритми;

- изделүүчү максатка жетүүдө методологиялык ыкмалардын жана каражаттардын жыйындысы;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу жаатындагы айлана фонунун актуалдуулугу. Изделүүчү моделди конструкциялоодо акыркысынын маңызы, мазмуну жана ролу;

Үчүнчү бөлүмдө *«Тынчтыкка жана адамзат коопсуздугуна каршы*

кылмыштарга каршы аракеттенүү тутумун уюштуруунун теориялык жана методологиялык параметрлери» заманбап тобокелдиктерди, коркунучтарды жана чакырыктарды эске алуу менен тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы күрөшүүнүн адекваттуу тутумун конструкциялоонун теориялык-методологиялык алгоритмдери жана жол-жоболору берилет. Төмөнкү аспектилер көрсөтүлөт:

- тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүүдө иштеп жаткан конструкцияларды кайра карап чыгуунун актуалдуулугу;

- белгиленген чөйрөдө эски эл аралык жана ички мамлекеттик уюштуруу-укуктук механизмдердин адекватсыздыгы далилденди;

- изилденүүчү тутумду курууда эффективдүү методологиялык ыкмаларды тандоо маселелери;

- заманбап коркунучтарга адекваттуу каршы аракеттенүү тутумун куруунун стандарттары жана принциптери;

- каршы аракеттенүү тутумун ийгиликтүү уюштурууга таасир этүүчү көйгөйлөрдүн классификацияланышы жана типтештирилиши;

- тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштуулукка каршы аракеттенүү тутумун уюштуруу көйгөйлөрүн оптималдуу чечүүнүн жолдорун аныктоо жана тутумдаштыруу ыкмасы боюнча сунуштар берилди;

- уюштуруу-башкаруу чөйрөсүндө «максат дарагын» да, «көйгөйлөр дарагын» да куруунун алгоритми көрсөтүлгөн;

- кылмыштардын мындай түрлөрүнө каршы аракеттенүү тутумун уюштуруунун технологиялык процесси көрсөтүлдү. Тактап айтканда, автордук «Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштуулуктарга каршы аракеттенүү тутумун уюштуруунун типтүү алгоритми» сунушталган.

Үчүнчү бап *«Тынчтыктын жана адамзат коопсуздугун камсыз кылуу тутумун укуктук жөнгө салуунун көйгөйдүк аспекттери»* үч бөлүмдөн турат жана тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумун эларалык-укуктук жана ички мамлекеттик жөнгө салуу маселелерин баяндайт.

Биринчи бөлүм *«Тынчтыктын жана адамзат коопсуздугунун укугу эл аралык укуктун өз алдынча тармагы катары»* эл аралык укуктун өз алдынча тармагындагы «тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун укугу» укуктук категориянын жарамдуулугун негиздөөгө багытталган.

Тактап айтканда:

- «тынчтык» термини эл аралык-укуктук өлчөмдө изилденген. Эл аралык укуктун жалпы тутумундагы «тынчтык» укуктук категориясынын ролу жана орду аныкталган. «Тынчтык» термининин ар кандай түшүндүрүүлөрү келтирилген;

- изилденип жаткан чөйрөнүн алкагында «тынчтык» укуктук категориясынын илимий классификациясы жүргүзүлгөн. «Тынчтык» категориясы жана тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылууга арналган негизги конвенциялар менен декларациялардын ортосундагы өз ара байланышы аныкталды;

- эл аралык укукта согуш жана тынчтык теориясынын маселелери каралган;

- тынчтык укугу менен адамзаттын коопсуздугу укугунун ортосундагы логикалык жана эвристикалык байланышы аныкталган;

- тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун укугу жана конституциялык-укуктук жөнгө салуунун, ошондой эле укуктун башка тармактары менен байланышы түзүлдү. Тынчтык укугу менен куралдуу чыр-чатактардын укугу ортосундагы байланышы баяндалды;

- эл аралык укуктун өз алдынча тармагы катары «тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун укугу» функциялары белгиленди;

- эл аралык укуктун тармагы катары «тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун укугу» структуралык архитектоникасы баяндалды;

- тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун укугу өзүнчө бир тармакты түзгөн негизги институттар бөлүнөт:

Экинчи бөлүм *«Тынчтыкка жана адамзат коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүү чөйрөсүндө мыйзамдарды өркүндөтүү»*. Глобалдашуу доору дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндө коомдук турмуштун түрдүү чөйрөлөрүн унификациялоого алып келди. Дүйнө элдеринин коомдук мамилелеринде чагылдырылган маданий, акыл-эс, билим берүү айырмачылыктары жана социалдык-экономикалык өзгөчөлүктөрү акырындык менен жоюла баштады. Учурдагы дүйнөлүк социалдык-экономикалык, саясий, укук коргоо тенденциялары мамлекеттерди мындан аркы өнүгүүнүн жаңы байланыш чекиттерин жана универсалдуу параметрлерин издөөгө мажбурлоодо. Жогорудагы айтылган тенденциялардын натыйжасында мамлекеттер барган сайын жакындашып, бири-биринен көз каранды жана өз ара шарттоочулук мамиледе болуп баратышат.

Тынчтыкка жана адамзат коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүүнүн маанилүү багыттары болуп төмөнкүлөр саналат: эл аралык мамилелердин субъекттеринин укук коргоо жана адам укуктарына (гуманитардык чөйрөдө) багытталган эл аралык келишимдерди андан ары улуттук мыйзамдарга киргизүү (трансформациялоо) менен түзүү; тынчтыкка жана адамзат коопсуздугуна каршы кылмыштарды жасоонун шарттарын жана себептерин болтурбоо же азайтуу максатында эл аралык укуктук жана институттук тутумду тургузуу; улуттук мыйзамдарды өркүндөтүү.

Табигый илимдерден айырмаланып, гуманитардык илимдерде, өзгөчө илимдин юридикалык тармактарында жана тармакчалардын, институттардын, категориялардын түшүнүү аппараты, ошондой эле укуктук түзүмдөрдүн элементтери анчалык айкын эмес жана маанилери шайкеш эмес мүнөзгө ээ. Көбүнчө айрым мамлекеттер өздөрүнүн улуттук жана саясий кызыкчылыктарына таянып, өздөрүнүн мыйзамсыз мамлекеттик саясатын жаап-жашыруу менен бирге, тынчтыкка жана адамзат коопсуздугуна каршы кылмыштарга ар кандай маанилерди жана мазмундарды беришет. Ал эми тынчтыкка жана коопсуздукка каршы бардык кылмыштардын көйгөйлөрү дисциплиналар жана тармакчалар аралык категориялар экенин эске алганда, юрист окумуштуулар арасында дагы эле жалпы кабыл алынган позиция жок.

Бөлүмдө негизги эл аралык укуктук нормаларды эске алуу менен тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга укуктук каршы

аракеттенүүнүн негизги багыттары каралат.

Үчүнчү бөлүмдө *«Тынчтыкты жана адамзат коопсуздугун камсыз кылуу тутумунда эл аралык укуктук актыларды оптималдаштыруунун теориялык-укуктук көйгөйлөрү»:*

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу маселелерин жөнгө салууда эл аралык укуктун эффективдүүлүгүнүн көйгөйлөрү каралып чыкты;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүн жөнгө салууда эл аралык укуктун күчтүү жана күчсүз жактары көрсөтүлдү;

- адамдын жана жарандын негизги укуктарын жана эркиндиктерин коргоодо БУУнун ролу жана орду, б.а. эл аралык укуктук координаттардын тутумундагы акыркысынын орду жана ролу белгиленди;

- эл аралык укуктун ченемдерин жана принциптерин ишке ашыруунун жана интерпретациялоонун, ошондой эле өлкөнүн саясий режиминин ортосундагы ара катышы көрсөтүлөт;

- тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун маселелерин укуктук жөнгө салууда эл аралык кылмыш-жаза укугунун, эл аралык гуманитардык укугунун ролу жана орду баяндалат;

- кибермейкиндиктин эл аралык-укуктук жөнгө салуу маселеси актуалдаштырылды, анткени белгиленген чөйрө кургактыктан, космостон, абадан жана деңизден кийинки согуштук аракеттерди киргизүүнүн бешинчи домени болду;

- мамлекеттер аралык карама-каршылыктарды чечүүнүн күч инструменттери катары маалыматтык жана коммуникациялык технологияларды укуктук жөнгө салуу маселеси боюнча андан аркы илимий изилдөөлөрдүн негизги багыттары аныкталган.

Төртүнчү бап *«Тынчтыкты жана адамзат коопсуздугун камсыз кылуунун перспективдуу системасын куруунун теориялык негиздери»* эки бөлүмдөн турат.

Биринчи бөлүм *«Адамзат коопсуздугуна жана тынчтыкка каршы кылмыштарга каршы туруунун системасын божомолдоонун теоретикалык-методикалык негиздери»* жана **экинчи бөлүмү** *«Адамзат коопсуздугун жана тынчтыкты камсыз кылуунун перспективдүү моделин түзүүнүн баштапкы методологиялык этаптары»* изилденип жаткан чөйрөдөгү перспективалуу тутумун куруунун негизги маселелерине арналган.

Бөлүмдөр төмөнкүлөрдү баяндайт:

- адамзат үчүн келечектеги коркунучтарга жана чакырыктарга адекваттуу каршы аракеттенүү үчүн перспективалуу укуктук жана уюштуруучулук институттардын, механизмдердин жана жол-жоболордун актуалдуулугу;

- социалдык-гуманитардык объекттерди, кубулуштарды жана процесстерди прогноздоо методологиясы;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун перспективалуу тутумун уюштуруунун теориялык-методологиялык жана уюштуруу-технологиялык параметрлери;

- изилденүүчү чөйрөдөгү прогноздордун типологиясы;
- тутумдарды, кубулуштарды, процесстерди прогноздоо үчүн заманбап каражаттар, ыкмалар, инструменттер;
- прогноздоонун негизги ыкмалары;
- прогноз моделин иштеп чыгуу үчүн эң маанилүү операциялардын логикалык ырааттуулугу.

КОРУТУНДУ:

Изилдөөнүн натыйжасы боюнча изилдөөнүн төмөнкүдөй жыйынтыктары чыгарылды:

1. Азыркы мезгилде «тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар» түшүнүгүнүн универсалдуу аныктамасынын көйгөйү дагы эле актуалдуу, анткени мындай укуктук категориянын ушул убакка чейин бир маанилүү аныктамасы жок. Бирдиктүү, универсалдуу аныктаманын зарылчылыгы эл аралык мамилелердин субъекттеринин арасында укуктук колдонуу, укуктук интерпретациялоо ишмердүүлүгүнүн унификациялоосу менен аныкталат. Биз тараптан мындай укуктук категорияга автордун аныктамасы берилди.

2. Заманбап технологиялар жана эл аралык байланыш инструменттери мамлекеттер аралык өз ара аракеттенүүнүн парадигмасын өзгөртө баштады. Муну менен катар тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутуму да өзгөрүлө баштады. Натыйжада саясий жактан чечиле турган бир топ маселелер пайда болот. Бирок, мындай жол ишеничсиз, стабилдүү эмес жана күтүүсүздөн болот. Буга байланыштуу эл аралык кызматташуунун укуктук платформасын жаңылоо маселеси биринчи кезекте күн тартибине коюлушу керек. Белгиленгендей, мындай ченемдер адамзаттык жүрүм-турум эрежелери менен укуктук ченемдердин тийишкен жеринде болушу керек.

3. Тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүндө «көйгөйлөр дарагын» жана «максаттар дарагын» куруу менен илимий изилдөө программасын иштеп чыгуунун эң маанилүү этаптары аныкталган. Башкача айтканда, тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу жаатындагы практикалык максаттар эң актуалдуу социалдык-гуманитардык, уюштуруучулук-укуктук көйгөйлөрдү чечүүгө тийиш, бирок ачык-айкын багытталган узак мөөнөттүү саясий перспективага ээ болушу керек.

4. Айланадагы шарттардын (айланадагы фон) - тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумунун баштапкы моделин иштеп чыгууга таасир этүүчү тышкы жагдайлардын, факторлордун, шарттардын жыйындысы. Айланадагы шарттардын маалыматтары профилдик мүнөздөмөлөр сыяктуу эле көрсөткүчтөр менен туюнтулат, бирок социологиялык изилдөө ыкмалары аркылуу түзүлүүчү профилдик көрсөткүчтөрдөн айырмаланып, алар маалыматтык чөйрөдөн даяр пакеттер катары алынат. Профилдик жана фондук маалыматтарды салыштыруу изилденүүчү объекттин, процесстин, кубулуштун талдоосун жакшыртууга жана диалектикалык (аналитикалык) картаны андан ары иштеп чыгуу үчүн аналитикалык платформаны түзүүгө мүмкүндүк берет.

5. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар

эффективдүү каршы аракеттенүү тоскоол болгон улуттук да, эл аралык да деңгээлдеги ар кандай сапаттагы жана ар кандай предметтеги жөнөкөй көйгөйлөрдүн (социалдык-экономикалык, саясий, уюштуруучулук-укуктук ж.б.) жыйындысын талдоо, диагностикалоо жана прогноздоо максатында аталган көйгөйлөрдүн маалыматтык иштетүү жагынан эч кандай методологиялык маанин бербейт. Демек, мындай көйгөйлөрдүн генезисин, андан аркы өнүгүү тенденцияларын, аларды чечүүнүн жолдорун жана ыкмаларын аныктоо үчүн белгилүү бир параметрлер жана критерийлер боюнча тутумдаштыруу зарылдыгы пайда болот. Белгилүү болгондой, кандайдыр бир маалыматтык кластерди сапаттуу иштетүү 10дон ашпаган чоң блоктордун болушун билдирет. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүү тутумунда миңден ашык ар кандай предметтик, түрдүү сапаттагы жана ар кандай деңгээлдеги көйгөйлөр бар. Ошондуктан алар белгилүү бир параметрлер, касиеттер, мүнөздөмөлөр жана критерийлер боюнча чоң блокторго тутумдаштырылган. Ошону менен бирге, көйгөйлөрдүн чөйрөсүн тутумдаштыруу жана кеңейтүү процессинде мындай көйгөйлөрдүн маалыматтык баалуулугун жана репрезентативдүүлүгүн жоготуунун белгилүү бир тобокелдиктери бар. Ошондуктан негизги концепциялар жана идеялар иштелип чыгып, алардын айланасында бирдей тартиптеги, бирдей сапаттагы эле эмес көйгөйлөр топтолот. Ошол эле учурда тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүү субъекттеринин ресурстук чектөөлөрүн эске алуу маанилүү.

6. Эл аралык деңгээлде тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга карата БУУнун Уставында бекитилген эл аралык укуктун негизги принциптерин, юридикалык жардам жана экстрадициялоо жөнүндө эл аралык келишимдердин жоболорун, кылмыш-жаза куугунтуктоонун мыйзамдуулук жана адилеттүүлүк режиминин эл аралык стандарттарынын негиз болуучу мамлекеттик жогорку кызмат адамдарынын иммунитеттерин эске алуу менен аныкталышы мүмкүн болгон документтин (эл аралык келишимдин долбоору) болуусу тийиш.

7. Тынчтыкты жана адамзат коопсуздугун коргоо тутумундагы бардык социалдык-гуманитардык мүнөздөгү көйгөйлөрдү эл аралык-укуктук каражаттар жана механизмдер менен чечүүгө болбойт. Укук ченемдеринин эң эле жакшы кепилдиги бул реалдуу эл аралык укуктук актыларды кабыл алуу жана адекваттуу уюштуруучулук-укуктук механизмдерди иштеп чыгуу. Согуш укугунун укуктук ченемдери реалдуулукка мүмкүн болушунча жакын болушу керек, антпесе эл аралык актыларда бекитилген декларативдик сунуштар мындай актылардын кадыр-баркына терс таасирин тийгизет.

8. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарды прогноздоо максаты келечектин майда-чүйдөсүнө чейин алдын ала айтуусу болуп саналбайт, бирок бул башкаруу тутумунда да маанилүү. Башкаруу субъектиси келечектеги кубулуштар диалектикалык жактан аныкталышы мүмкүн деп санайт жана зарыл болгон кокустуктар жана процесстер аркылуу өз жолун түзө алат. Ошондуктан өнүгүүнүн бир катар ыктымалдуу варианттарын иштеп чыгуу

зарылчылыгы бар. Белгиленген ыкма прогноздолгон объектинин келечектеги түзүмүн негиздөөдө эффективдүү болушу мүмкүн. Социалдык тутумдарда белгиленген жагдайлар өнүгүүнүн жүрүшүнө катуу таасир этиши мүмкүн. Буга байланыштуу, прогнозчу дайыма ар кандай натыйжаларга даяр болушу керек, өзгөчө гуманитардык чөйрөдө, бул жерде адамдык идеалдары, изгиликтер, баалуулуктар, же алардын диаметралдуу карама-каршы «антагонисттери» пайда болот жана ойгонот, алар тынч жана бейпил мезгилде «уктоо» режиминде болушу мүмкүн. Ушуга байланыштуу куралдуу чыр-чатактар жана согуштар учурунда изилденип жаткан объектилерди жана окуяларды прогноздоо өзгөчө кыйын.

9. Геноцидге каршы аракеттенүүнүн формаларын, механизмдерин жана тутумун изилдөө менен заманбап технологиялар геноцидди эрте диагностикалоого көбүрөөк мүмкүнчүлүктөрдү берип жатканын, ал эми экинчи жагынан саясий оюнчу-агрессордун чыныгы максаттарын, ниетин жашыруу үчүн барган сайын технологиялык мүмкүнчүлүктөр көбөйүп жатканын белгилей кетүү керек. Ал эми бул геноциддин азыркы аныктамасынын чектөөлөрүнө байланыштуу.

Практикалык сунуштамалар

1.Заманбап доордогу тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун укугу үчүн, укуктук жөнгө салуунун предметинин кеңейиши менен да, тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун маселелерин жөнгө салуучу укуктук нормалардын комплексинин өсүшү менен да мүнөздөлөт. Каада-салттын укуктук ченемдерге өтүшү, эл аралык жана улуттук укуктун нормаларынын ич ара кириши келип чыгат, укуктук ченемдердин табияты татаалдашат.

2.Тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздук укугунун булактарынын бардык тутумун эл аралык жана улуттук деңгээлде баалоо менен бирге, бул тутум тоңуп калбаганын, ал тынымсыз өнүгүп, өзгөрүп тургандыгын баса белгилей кетүү керек. Бул багыттагы негизги маселелердин бири – тынчтык жана адамзаттын коопсуздугу маселелерин ар тараптуу жөнгө салган атайын документти кабыл алуу болуп саналат. Мындай фундаменталдуу акт эл аралык укуктук деңгээлде да, бир дагы мамлекетте да жок.

3.Заманбап доордо тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун укугунун ролунун кыйшаюусуз жогорулашына глобалдашуунун көп сандаган факторлору, улуттардын жана элдердин ортосундагы өз ара көз карандылыктын күчөгөндүгү менен келтирилген. Мунун баары тынчтык укугуна жана адамзаттын коопсуздугуна өзүнчө бир тармакча катары маани берүүнүн маанилүүлүгүн шарттайт. Биринчиден, бул тармакчанын предметин жөнгө салуучу ченемдерди кодификациялоо зарылчылыгы бышып жетилди. Тынчтыкты коргоо жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу укугун жөнгө салуучу интеграцияланган укуктук актыны жалпы эл аралык укуктук деңгээлде, ошондой эле конкреттүү мамлекеттердин жана алардын коомчулугунун алкагында кабыл алуу зарылчылыгы келип чыгууда. Экинчиден, каралып жаткан тармакты изилдеген тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздук укугунун илимин өнүктүрүү азыркы

мезгилде приоритеттүү багыт болуп калууга тийиш. Үчүнчүдөн, тынчтык жана адамзаттын коопсуздук укугунун тармакчасы жана ага туура келген илим билим берүү мекемелеринде жана башка окуу жайларында атайын изилдөөнүн предмети болушу керек.

4. Тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздук укугунун толук калыптанышы үчүн тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун коргоо жөнүндө Протоколду кабыл алуу маанилүү. Мындай документ биргелешип өзүнчө эл аралык укуктун тармакчасын түзгөн институттарды жөнгө салууну камтыйт. Бул, эң азындан төмөнкү маселелерде көрсөтүлөт:

1) эң жогорку баалуулук катары тынчтыктын түшүнүгү, анын негизги мазмуну;

2) тынчтыктын эл аралык түзүлүшүндөгү артыкчылыктуу күн тартиби катары адамзаттын коопсуздугун актуалдаштыруу;

3) тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун укугунун негизги булактары;

4) тынчтыкты коргоонун жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун негизги принциптери;

5) жамааттык жана жеке укук катары тынчтыкка болгон укук;

6) жамааттык укук катары адамзаттын коопсуздугуна болгон укук;

7) тынчтыкты коргоо жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча келишимдик укуктун негиздери;

8) куралдуу чыр-чатактарды чектөө жана алардын терс кесепеттерин азайтуу;

9) тынчтыкты коргоо жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу (тынчтыкты коргоонун механизмдери жана формалары, адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун методологиялык параметрлери жана түзүмү);

10) адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутуму тынчтыкты коргоо механизминин негизги элементи болуп саналат.

Диссертациянын темасы боюнча жарыяланган эмгектердин тизмеси:

1. Нуриев, Д.Ш. Эл аралык кылмыштар системасындагы тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштардын түшүнүгү [Текст] /Д.Ш. Нуриев // Вестник Академии МВД КР. – Бишкек, 2020. №4. 98 -104б.

2. Нуриев, Д.Ш. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштардын белгилери жана өзгөчөлүктөрү [Текст] /Д.Ш. Нуриев // Вестник Академии МВД КР. – Бишкек, 2020. №4. 167-174б.

3. Нуриев, Д.Ш. Адамдардын тынчтыгына жана коопсуздугуна каршы агрессивдүү согушду пландаштырууну, даярдоонун жана таңуулоонун коомдук коркунучтуулук даражасы жөнүндө [Текст] /Д.Ш. Нуриев // Вестник Академии МВД КР. – Бишкек, 2020. №3. 147-153б.

4. Нуриев, Д.Ш. Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза мыйзамы боюнча тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар [Текст] /Д.Ш. Нуриев // Вестник Академии МВД КР. – Бишкек, 2020. №3. 82-88б.

5. Нуриев, Д.Ш. Актуализация системы противодействия геноциду в

современном мире [Текст] /Д.Ш. Нуриев, А.М.Джоробекова // Евразийское научное объединение. – 2021. – №1-5 (71). 332-335б.

6. Нуриев, Д.Ш. К вопросу о заключении международных договоров по вопросам безопасности человечества [Текст] /Д.Ш. Нуриев // Евразийское научное объединение. – 2021. – №1-5 (71). 365-368б.

7. Нуриев, Д.Ш. Экоцид в системе преступлений против мира и безопасности человечества: понятие и сущность [Текст] /Д.Ш. Нуриев, А.М. Джоробекова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – Бишкек, 2021. №2. 144-147б.

8. Нуриев, Д.Ш. К вопросу об определении содержательной сущности понятия геноцида [Текст] /Д.Ш. Нуриев // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – Бишкек, 2021. №2. 148-152б.

9. Нуриев, Д.Ш. Наемничество как негативный феномен современности [Текст] /Д.Ш. Нуриев // Евразийское научное объединение. – 2021. – №4-2 (74). 169-172б.

10. Нуриев, Д.Ш. К вопросу об ответственности за нападение на лиц и учреждения, пользующихся международной защитой [Текст] /Д.Ш. Нуриев, А.М. Джоробекова // Евразийское научное объединение. – 2021. – №6-3 (76). – 225-227б.

11. Нуриев, Д.Ш. Агрессия как преступление против мира и безопасности человечества в современной доктрине международного права [Текст] /Д.Ш. Нуриев // Евразийское научное объединение. – 2021. – №6-3 (76). – 244-246б.

12. Нуриев, Д.Ш. О теоретико-правовом анализе понятийного аппарата агрессии как сущностной характеристики преступлений против мира и безопасности человечества [Текст] /Д.Ш. Нуриев, А.М. Джоробекова // Евразийское научное объединение. – 2021. – №7-2 (77). – 121-123б.

13. Нуриев, Д.Ш. Права и свободы человека в период вооруженных конфликтов в контексте международных отношений и безопасности человечества [Текст] /Д.Ш. Нуриев // Евразийское научное объединение. – 2021. – №8-2 (78). – 169-171б.

14. Нуриев, Д.Ш. Мировое сообщество о необходимости консолидированного разрешения проблем обеспечения мира и безопасности человечества [Текст] /Д.Ш. Нуриев // Евразийское научное объединение. – 2021. – №8-2 (78). – 171-173б.

15. Нуриев, Д.Ш. Источники международного права как основа квалификации преступлений, совершаемых сторонами в период вооруженных конфликтов [Текст] /Д.Ш. Нуриев, А.М. Джоробекова // Евразийское научное объединение. – 2021. – №9-2 (79). – 128-131б.

16. Нуриев, Д.Ш. Criminalization of Acts Impacting Human Security as a Result of the System of International Relations [Текст] /D.Sh. Nuriev, A.Djorobekova, M.Sayakova, Kenzhebek k. Makhabat, A.Kokoeva // Pakistan Journal of Criminology. Vol.14, No.4, 2022. P. 53-68.

17. Нуриев, Д.Ш. Эл аралык кылмыштар системасындагы тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштардын белгилери жана

өзгөчөлүктөрү [Текст] /Д.Ш. Нуриев // Вестник Академии МВД КР. – Бишкек, 2022. №1. - 93-100б.

18. Нуриев, Д.Ш. Совершение преступлений против мира и безопасности человечества как нарушение принципов международного права [Текст] /Д.Ш. Нуриев, Ж.М. Джоробеков // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2023. № 8-1 (83). - 30-33б.

19. Нуриев, Д.Ш. Установление ответственности за преступления против мира и безопасности человечества как реализация общепризнанных принципов и норм международного права [Текст] /Д.Ш. Нуриев, А.М. Джоробекова, А.М. Кокоева // Theoretical & Applied Science. 2023. №8 (124). -294-299б.

20. Нуриев, Д.Ш. Международные нормы о мирном разрешении международных конфликтов [Текст] /Д.Ш. Нуриев, Ж.М. Джоробеков // Theoretical & Applied Science. 2023. №8 (124). - 288-293б.

21. Нуриев, Д.Ш. Поддержание международного мира и обеспечение безопасности человечества [Текст] /Д.Ш. Нуриев, А.М. Джоробекова // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2023. №7-2 (82) 150-156б.

22. Нуриев, Д.Ш. Международно-правовое понимание мира как высшей ценности [Текст] /Д.Ш. Нуриев, А.М. Джоробекова // Theoretical & Applied Science. 2023. №7 (123). - 285-291б.

23. Нуриев, Д.Ш. Геноцид как преступление против человечества [Текст] /Д.Ш. Нуриев // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2023. №7-2 (82). - 200-204б.

24. Нуриев, Д.Ш. О нарушениях международного порядка и общепризнанных норм ведения войны [Текст] /Д.Ш. Нуриев // Theoretical & Applied Science. 2023. №7 (123). - 279-284б.

Д.Ш. Нуриевдин 12.00.01 – укук жана мамлекеттин теориясы жана тарыхы; укук жана мамлекет жөнүндө окуулардын тарыхы адистиги боюнча юридика илимдеринин доктору илимий даражасын алуу үчүн «Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар: теоретикалык, тарыхый жана эл аралык-укуктук аспекти» темасындагы диссертациялык изилдөөсүнүн

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: кылмыш, тынчтык жана адамзаттын коопсуздугу, тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутуму, согуш кылмыштары, адамзатка каршы кылмыштар, тынчтык укугу жана адамзаттын коопсуздугу, тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүү

Изилдөөнүн объектиси - тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун теориялык-укуктук жактан камсыз кылууга байланыштуу келип чыккан коомдук мамилелердин жыйындысы.

Изилдөөнүн предмети-тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар боюнча мурда колдонулуп келген жана азыркы эл аралык, ата мекендик жана чет өлкөлүк мыйзамдардын ченемдери жана институттары; тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштардын көйгөйлөрүнө тиешелүү юридикалык жана башка булактар.

Иштин максаты - тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун көп деңгээлдүү тутумунун концептуалдык негиздерин түзөт. Изилдөөнүн башталышы болуп «тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыш» укуктук категориясы саналат.

Изилдөөнүн ыкмалары жана жабдуулары - изилдөөнүн негизги жалпы илимий методдору: диалектикалык метод, тутумдук жана структуралык-функционалдык талдоо, синергетикалык ыкма, илимий изилдөөнүн формалдуу-логикалык жана салыштырма-укуктук методдору колдонулду.

Алынган натыйжалар жана алардын жанңылыгы. Аталган диссертациялык изилдөө укук колдонулуучу, укук коргоо, укук чыгаруучулук жана укуктук интерпретациялоо өлчөмдөрү аркылуу тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарды изилдөө контекстинде тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыздоонун көйгөйлүү маселелерине арналган монографиялык деңгээлде даярдалган биринчи комплекстүү теориялык-прикладдык изилдөө болуп саналат.

Колдонуу даражасы же колдонуу боюнча сунуштар. Алынган натыйжалар теориялык-изилдөөдө, окуу-билиминде, мыйзам чыгарууда, практикалык ишмердүүлүктө кеңири мүмкүнчүлүктөрдү бере алат.

Колдонуу чөйрөсү: мамлекет жана укук теориясы, кылмыш-жаза укугу, административдик укук, конституциялык укук, эл аралык укук, эл аралык-гуманитардык укук, эл аралык-кылмыш-жаза укугу.

РЕЗЮМЕ

диссертации Нуриева Д.Ш. на тему: «Преступления против мира и безопасности человечества: теоретические, исторические и международно-правовые аспекты» на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 - теория и история права и государства; история учений о праве и государстве

Ключевые слова: преступление, мир и безопасность человечества, система обеспечения мира и безопасности человечества, военные преступления, преступления против человечности, право мира и безопасности человечества, противодействие преступлениям против мира и безопасности человечества

Объект исследования - совокупность общественных отношений, возникающих в связи с теоретико-правовым обеспечением мира и безопасности человечества.

Предмет исследования - нормы и институты ранее действовавшего и современного международного, отечественного и зарубежного законодательства о преступлениях против мира и безопасности человечества; юридическая и иная литература, касающаяся проблематики преступлений против мира и безопасности человечества.

Цель работы заключается в формировании концептуальных основ многоуровневой системы обеспечения мира и безопасности человечества. Отправной точкой исследования выступает правовая категория «преступление против мира и безопасности человечества».

Методы исследования и аппаратура - основными общенаучными методами исследования выступили: диалектический метод, системный и структурно-функциональный анализ, синергетический подход, формально-логический и сравнительно-правовой методы научного исследования.

Полученные результаты и их новизна. Данное диссертационное исследование является первым комплексным теоретико-прикладным исследованием, которое подготовлено на монографическом уровне, посвященное проблемным вопросам обеспечения мира и безопасности человечества в контексте исследования преступлений против мира и безопасности человечества через правоприменительное, правоохранительное, правотворческое и правоинтерпретационное измерения.

Степень использования или рекомендации по использованию. Полученные результаты могут дать широкие возможности в теоретико-исследовательской, учебно-образовательной, правотворческой, практической деятельности.

Область применения: теория государства и права, уголовное право, административное право, конституционное право, международное право, международно-гуманитарное право, международно-уголовное право.

SUMMARY

dissertation of Nuriev D.Sh. on the topic: “Crimes against the peace and security of mankind: theoretical, historical and international legal aspects” for the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.01 - theory and history of law and state; history of doctrines about law and state

Key words: crime, peace and security of mankind, system for ensuring peace and security of mankind, war crimes, crimes against humanity, law of peace and security of mankind, countering crimes against the peace and security of mankind

The object of the study is the totality of social relations arising in connection with the theoretical and legal provision of peace and security of mankind.

The subject of the research is the norms and institutions of previously existing and modern international, domestic and foreign legislation on crimes against the peace and security of mankind; legal and other literature related to the issue of crimes against the peace and security of mankind.

The purpose of the work is to form the conceptual foundations of a multi-level system for ensuring peace and security of mankind. The starting point of the study is the legal category “crime against the peace and security of mankind.”

Research methods and equipment - the main general scientific research methods are: the dialectical method, systemic and structural-functional analysis, synergetic approach, formal logical and comparative legal methods of scientific research.

The results obtained and their novelty. This dissertation research is the first comprehensive theoretical and applied research, which was prepared at the monographic level, dedicated to problematic issues of ensuring the peace and security of mankind in the context of the study of crimes against the peace and security of mankind through law enforcement, law enforcement, law-making and law-interpretive dimensions.

Extent of use or recommendations for use. The results obtained can provide ample opportunities in theoretical and research, educational, law-making, and practical activities.

Field of application: theory of state and law, criminal law, administrative law, constitutional law, international law, international humanitarian law, international criminal law.